

Libya: çöken bir devlet

Yazar : **Ivan IVEKOVIĆ**

çevirman : **Battal DOGAN**

Kaos, korku ve belirsizlik

Mübarek'in istifasından birkaç gün sonra Libya'nın ikinci büyük kenti Bingazi'de protestolar patlak verdi ve Mısır'a komşu bir bölge olan Cyrenaica'ya doğru hızla yayılmaya başladı. 18 Şubat'a gelindiğinde devlet radyo-TV binası yakıldı. 1960 yılına dönelim, daha önceleri adı duyulmayan 27 yaşındaki Teğmen Muammer Kaddafi Kral I. İdris Senusi'nin "gerici ve yozlaşmış" rejiminin "kahraman Libya ordusu" tarafından devrildiğini aynı istasyondan duyurmuştu. 1967 Arap-İsrail savaşında Arapların yenilgisi karşısında Kralın kayıtsız kalmasından dolayı hayal kırıklığına uğrayan genç subaylar, iktidarı ele geçirerek Libya Arap Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler. Olgunlaşmış bir meyve gibi düşen Krallığı savunacak hiç kimse kalmamıştı. Ama bu sefer Kaddafi'nin Cemahiriyesi, 1977'de yeniden isimlendirdiği "kitlelerin devleti" teslim olmadı. Ayaklanmanın ilk günlerinde, sadece Kaddafi rejiminin çöktüğü Doğu'dan değil, bazı Batı şehirlerinden de doğrulanmamış yüzlerce ölü ve yaralı haberi medyaya sızdı. Libyalılar başkent Trablus sokaklarında da protestolar düzenlediler. Ülkenin dışında yaşayan yakınları ve arkadaşlarıyla iletişim kuran bazı Libyalı vatandaşlar ülkede çatışmaların, ölüm, korku ve gıda sıkıntısının başladığı haberlerini verdiler. Çatışmalardan ve yıkımlardan sonra sokaklarda geride bırakılanlar, başkentteki yetkililerin emriyle temizlendiler.

Ben bu satırları yazarken, çatışma bölgelerinde durum belirsizliğini korurken, batının planladığı müdahalenin hedefleri henüz tanımlanmış ve belirlenmiş değil. Bize ulaşan çelişkili haberler, önce Kaddafi'nin başkent Trablus'ta kuşatıldığı yönündeyken sonra Kaddafi yanlısı güçlerin karşı saldırıya geçtikleri ve Batı'ya doğru ilerleyen muhalif güçleri geri püskürttüğü, savaş sahnesinde bir değişikliğin olmadığını gösteriyor. Niyet ne olursa olsun, doğru haber almada bir sıkıntının yaşandığı yaygın bir durum. Bu haberler arasında "Yabancı paralı askerler" in sivil katliamlardan sorumlu oldukları söylentileri de dolaşüyor. Uçuşa yasak bölge uygulamalarından ve Kaddafi'nin hava kuvvetlerinin etkisiz hale getirilmesinden sonra sivil halkı koruma adına yabancı güçlerin karadan da müdahalesi gündeme geldi.

Yüzbinlerce yabancı ve mülteci kurtuluşu ya komşu ülkelere sığınmakla ya da deniz yoluyla ülkeyi terketmede buldu. Ülkeden kaçan birçok Libyalı da, diğer Arap ve Afrika uyruklu vatandaşlarla Akdeniz üzerinden Avrupa'ya sığınmayı denedi. Coğrafi yakınlığı nedeniyle ilk hedef ülke İtalya oldu, ama mültecilerin daha sonra Fransa'ya geçmeye çalışmaları İtalyan-Fransız ilişkilerinde bir krize sebebiyet verdi. Bu sığınmacıların sefaletine medyada geniş bir şekilde yer verilirken, malesef Mısır ve Tunus'a sığınan

daha büyük sığınmacı kitlesinin dramına yeterince yer verilmedi.

Libya'da gerçek anlamda bir iç savaş var ve bu çatışmalar kıyı şeridi boyunca genellikle Trablus ile Kaddafi kabilesinin kalesi olan Sirte arasında yer alan Misurata ve yakınlarında devam ederken, Doğu ve Kuzeydoğu'da Kaddafi yanlıları Ras Lanuf, Brega ve Ajdabiya liman kentlerinin kontrolü için muhaliflerle çatışmalarını kıyasıya sürdürüyorlar.

Bingazi'de Mustafa Al-Jalil, Kaddafi'nin istifa eden eski Adalet Bakanı, muhalifler tarafından Geçici Libya Ulusal Konseyi'nin başına getirildi. Konsey Cyrenaica bölgesinde bir tür yerel hükümet olarak kurulmuş ve farklı isyancı merkezlerinden oluşan bir koordinasyon organı olarak tasarlanmıştı. Ancak Konsey'in nasıl temsil edildiği ve muhtemelen kontrol ettiği bölgede ne gibi gerçek yetkileri olduğu açık ve net değil. Bir diğer istifacı, Kaddafi'nin eski İçişleri Bakanı General Abdulfettah Yunus, resmi olarak isyancı güçlerin komutanlığını yapmaktadır. Ancak ortak bir plan, koordinasyon ve lojistik destekten yoksun olan isyancılar çatışma bölgelerinde ayrı gruplar halinde faaliyet göstermektedirler. Görgü tanıklarının haberlerine göre, yetersiz eğitilen ve ağır silahlardan yoksun olan bu gruplar bağımsız faaliyet göstermeye terkedilmiş bir durumdadır. İsyancıların diğer iki komutanı, Konseyin askeri işler danışmanı olarak takdim edilen Ömer Al-Hariri ile Albay Khalifa Hefti, komuta zinciri içinde bir rol aynamaları gerekirken karışıklığı daha da arttırmışlardır.

Kaddafi güçlerinin en yoğun olduğu Trablus ile Bingazi arasındaki uzaklık yaklaşık 1.000 km. dir. Libya hava sahasında "uçuşa yasak bölge" uygulamasından önce, Kaddafi'nin hava kuvvetleri tarafından desteklenen daha düzenli yanlıları saldırıya geçmişler ve Bingazi'yi ele geçirmenin eşiğine gelmişlerdi. Batılı savaş jetleri tarafından hava desteğinden mahrum bırakılan ve tankları tahrip edilen Trablus'un kara kuvvetlerini geri püskürtmek isyancılar için pek zor olmadı, ancak Sirte'ye ulaşacak güce de sahip olmadıkları anlaşılıyor. Hava saldırılarının kolay hedefi haline gelen Kaddafi'nin zırhlı birlikleri, hafif araçlara geçerek, gecenin karanlığından da yararlanarak, kıyı şeridi otoyolunda düzensiz isyancı gruplara karşı saldırılara geçtiler. Son günlerde meydana gelen kum fırtınalarıyla NATO-hava saldırılarından korunan rejim yanlısı birlikler gündüzleri de saldırılarını sürdürdüler. Kötü hava şartları veya pikaplı konvoyların hangi gruba ait olduğunu ayırt etmede zorluk çeken NATO füzelerinin en az iki ayrı operasyonda yanlışlıkla isyancı grupları hedef aldığı belirtiliyor.

Bu arada Trablus ülkenin Batı kesimi üzerinde askeri kontrolünü yeniden kurmayı başardı. Hükümet birlikleri son günlerde ülkenin Tunus sınırına yakın Güneybatı'sında yer alan Zintan ile Nahut yakınlarındaki dağlarda isyancı direniş gruplarıyla çatışmaya girdiği, ancak Fezzan bölgesinin geri kalan Güney kesiminin sakin olduğu görülüyor. Kaddafi'nin temel sorunu, Trablus ile Sirte arasında yer alan isyancıların sınır karakolu, 8 haftalık kuşatmaya hala direnen Misurata şehridir. Bingazi'den herhangi bir destek alamayan, NATO'nun bomba ve füze saldırılarının hedef belirlemede zorlandığı bu yoğun nüfuslu yerleşim bölgesinde isyancılar çok zor bir durumda bulunuyorlar. Şehrin Kaddafi'nin güçleri tarafından işgal edilmesi durumunda, Trablus birlikleri kıyı şeridi iletişim koridorunu yeniden tam kontrolleri altına alacaklar ve ülkeyi fiilen ikiye bölecek

şartlar oluşmuş olacaktır. Fezzan bölgesi dahil Sirte'ye kadar uzanan merkezi kontrol altındaki batı bölgesi; ve başta Cyrenaica olmak üzere Bingazi'nin kontrolü altındaki doğu bölgesi. Bir ateşkeş görüşmesi durumunda, iki bölge arasında olası sınırın Sirte'nin doğusuna çizileceği tahmin ediliyor. Ancak isyancılar yabancı kara kuvvetlerinin desteğini kazanmayı başarabilirlerse, ki bazıları bunu istiyor, Libyalı iki grup arasında meydana gelen tüm iç savaş ve çatışmalar uluslararası bir boyut kazanacak ve korkulan senaryo da gerçekleşmemiş olacaktır.

Sorulması gereken, bütün bunlar nasıl sona erecek ve bir çeşit 'normallik'e nasıl geri dönüş olacak? Kime göre ve ne tür bir "normallik" olmalı? İsyancılar genellikle eski krallık bayrağı altında hareket ediyorlar. Krallığı geri getirmek için değil, Kaddafi'nin Cemahiriye bayrağını ve sembolünü kabul etmediklerini savunuyorlar. Ancak, son Kral İdris'in doğrudan veliahtı olmayan ve Londra'da yaşayan iki yeğeni muhaliflerin "hizmetinde" olduklarını bildirdiler.

Petrol, doğal gaz, bereket ve lanet

Geçen aylarda dünya medyası, önce Tunusluların sonra da Mısırlıların, Bin Ali ve Mübarek'in kurduğu diktatörlüklere karşı düzenledikleri ayaklanmalara yer verirken, şimdilerdeyse yoğunluğunu Libya ve lideri Kaddafi'ye verdi. Evet, Libya'daki ayaklanmalar Tunus ayaklanmalarından esinlenmiştir, hatta daha çok Mısır'da meydana gelen olaylardan etkilenmiştir ve Arap dünyasına şiddetle birlikte yayılan özgürlükçü dalganın bir parçasıdır. Şayet Kaddafi de devrik meslekdaşları gibi devrilirse sözkonusu -domino etkisi- tahminlerini doğrulayacaktır. Ancak, Tunus ve Mısır'da halk ayaklanmalarının ortak pek çok yönü bulunurken, Libya toplumunun hala kabilelere bölünmüş olması, Libya'daki ayaklanmanın kendisine özgü bir yapıya sahip olduğunu gösteren bir farklılıktır. Sosyal, yani kabile arka planına ilişkin en yakın olan örnek Yemen gösterileridir. Ancak, Yemen ve doğrudan komşu ülkelerin aksine, Libya zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ve bu nedenle de ülkedeki mevcut siyasi çatışmaların sonucu sadece bu kaynakları doğrudan ithal eden ülkeler için değil, tüm dünyadaki tüketiciler için de önemlidir.

Libya'daki çatışmalarından sadece iki hafta sonra, dünya piyasalarında petrol fiyatları 100 dolar eşliğinin üzerine çıkarak yükselişine hala devam etmektedir. Rakamların daha fazla büyümesini önlemeye yönelik ilk girşim, OPEC kartelinin önde gelen gücü, Suudi Arabistan'dan geldi ve Libya'nın düşen ihracat kotasını telafi etmek için kendi yedek üretim kapasitesini arttırdı. Libya'nın petrol üretimi dünyadaki tüketici ihtiyacının neredeyse yüzde 3'nü karşılar. İsrail tarafından sık sık tekrarlanan İran'a yönelik saldırı tehdidinin ne tür bir krize sebebiyet vereceğini insan kolayca tahmin edebilir.

Kanıtlanmış petrol rezervlerinin 46.4 milyar varil olarak tahmin edilen Libya, Afrika ülkeleri arasında ilk sırada yer alır. Bu olaylardan önce Libya günde yaklaşık 1.8 milyar varil petrol ihraç ederken, yerel tüketim sadece 270 bin varil civarındaydı. Libya, Nijerya ve Cezayir'den sonra Afrika'nın en büyük üç petrol ihracatçısı ve dünya sıralamasında da onuncu sıradaydı. Buna ek olarak, Libya'nın doğal gaz rezervlerinin 55 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Petrol ve doğal gaz toplam ihracatı 2010 yılında Libya

bütçesinin yüzde 95'ini oluşturdu. Cenevre'de bulunan Akdeniz ve Arap Dünyası Araştırma ve Çalışmaları Merkezi'nin tahminlerine göre, 2003 yılında BM uluslararası yaptırımların kaldırılmasının ardından ihracatın muazzam bir şekilde arttığını not ederek, bunun da son 30 yılda Libya'ya 450 milyar dolarlık bir gelir sağladığını belirtti (yaptırımlar 1992-1993 yıllarında uygulanmaya başlanmıştı).

Libya'nın bu mevcut siyasi bölünmesi, ülkenin Batı bölgesinin kaddafi rejiminin Doğu bölgesinin de isyancıların kontrolü altında olması ve başlıca petrol rezervlerinin coğrafik olarak bu iki ayrı bölgede bulunması gerçeği bu bölünmeyi daha da derinleştirecek gibi görünüyor. Trablus'un Güneybatısında Tunus sınırına yakın bir bölgede bulunan petrol kuyularından çıkarılan siyah altın, Al-Zawiyah'daki terminale pompalanıyor. Mısır sınırına yakın Cyrenaica hinterlandında bulunan daha modern tesislerden petrol ve doğal gaz, boru hatlarıyla beş ayrı deniz terminaline aktarılmaktadır. İç savaşın patlak vermesinden sonra isyancıların kontrolünde olan bu bölgedeki tesislerde üretim faaliyetleri dursa da hiçbirinde şimdilik maddi bir hasar yada teknik bir aksama meydana gelmedi. Boru hatlarında da şimdilik bir hasar söz konusu olmadı.

Her iki taraf da, aralarındaki çatışmaların sonucu ne olursa olsun, petrol ve doğal gazın değerli olduğunu ve korunması gerektiğinin farkındalar. Trablus üzerine uygulanan yaptırımlar nedeniyle Batı limanlarından petrol ihracatı engellenirken, Katar Petrol AŞ'nin Doğu'dan petrol ihraç etme ve pazarlama teklifi Bingazi Konseyi tarafından memnuniyetle kabul edildi. Hatta bir Katar petrol tankeri Tobruk limanından ilk yükünü teslim aldı bile. Ülke geçici ya da uzun vadede olsun iki bölgeye bölünürse, her bölgenin kendi petrol/gaz geliri olacaktır. Bu durum şimdilik kasalarında yeterince para bulunduran Trablus'dan ziyade elinde nakit para sıkıntısı çeken Bingazi için daha önemli görünüyor.

Libya aşiret-kabile mozaïği

Libya'nın bugünkü sınırları Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak sömürgeci güçler tarafından çizilmiştir. Bilindiği gibi Milletler Cemiyeti bu bölgenin yönetimini İtalyan mandasına teslim etmişti. 1911-1912'ye kadar Libya'nın sahile yakın bölgeleri çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sembolik egemenliği altındaydı, daha doğrusu Türk kökenli yerel beylerin kontrolü altında kalmıştı. İtalyan işgaline karşı Senusi tarikat mensuplarının başlattıkları direniş, İtalyan askerlerinin acımasızca güç kullanarak tam bir soykırıma, 200.000 Libyalının hayatını kaybetmesine neden oldu. İtalyan göçmelerini yerleştirmek için de bir milyon Libyalı yerlerinden ve yurtlarından çıkarıldılar. Bu korkunç rakamların verildiği tarihlerde Libya'nın nüfusu 2 milyondan fazla değildi. Son olarak, geçen yüzyılın otuzlu yıllarında son Senusi direniş lideri Ömer Muhtar bu çatışmalarda yaralanmış, yakın silah arkadaşlarından beşi de Bingazi'nin büyük meydanında halkın önünde asılarak idam edilmişlerdi.

Mussolini İtalyası önce Tunus, Cezayir, Nijer ve Çad'ı işgal eden Fransızlarla, sonra da Mısır üzerinde daha önceleri kurmuş olduğu himayesini kaldırıp orada bağımsız sembolik bir krallık kuran İngilizlerle antlaşmalar imzalayarak İtalyan Libya'sının bugünkü sınırlarını belerlemiş oldu. Böylece, tarihsel ve coğrafik yönleriyle ayrı olan bu üç ayrı

bölgeyi -doğuda Cyrenaica, batıda Trablus, ve güneyde Fezzan- kendilerini bu sömürgeci içinde buldular. İkinci Dünya Savaşı'nın başında, Cyrenaica'da bulunan İtalyanlar Mısır'daki İngilizlere karşı saldırıya geçtiler. Bu saldırıları geri püskürtülünce, Hitler yardım olarak Afrika Kolordusu'ndan bir panzer tümen gönderdi. Mareşal Rummel komutasında Süveyş Kanalı'na doğru ilerleyen tümen, 1942 yılında İskenderiye önlerinde Al-Alamein'de durduruldu. Alman ve İtalyan askeri birliklerin kalıntılarını ortadan kaldırdıktan sonra, müttefik güçler Libya'yı aralarında üç işgal bölgesine ayırarak- İngilizler Cyrenaica'yı, Amerikalılar Trablus'u ve Fransızlar Fezzan'ı- işgal ettiler. Savaş esnasında Senusi tarikat mensupları harekete geçmiş ve İngilizlerin kontrolü altında bulunan ülkenin doğusunda seferberlik ilan etmişlerdi. 1951 yılında, Birleşmiş Milletler yeni kurulan krallığın tacını Birinci Senusi'nin soyundan gelen İdris'e teslim etti. Yeni devlet yukarıda geçen üç bölgeden oluşan bir federasyon olarak kurulmuş, ancak bir kaç yıl sonra Kral İdris merkezî bir yönetim kurmuştu.

Krallık döneminde ulusal kahraman olarak kabul edilen Ömer Muhtar, Kaddafi Cemahiriyesi'nin kuruluşunda da bu mirası devam etti. Torunu Kaddafi'ye karşı isyancıları desteklemiştir. Ajdabia yakınlarında savaştan bir isyancı grup ise kendini "Ömer Muhtar Taburu" olarak adlandırmıştır.

Krallık modern bir devletin yönetim, ordu ve eğitim gibi bazı kurumların temellerini atmaya başlamıştı. Ancak, o dönemlerde Libya'da bu kurumlar da çalışabilecek ne yeterince personel, ne de toplumsal bir orta sınıf vardı. Bütün bu kurumlar ancak bu modern yeni devletin kurulmasıyla oluşmaya başladı. İlk petrol yatakları keşfedildikten sonra bile Krallığın bir ekonomi politikası olmadı; ilk ekonomik imtiyazlar da yabancı, Amerikan ve İngiliz, petrol şirketlerine verildi. Amerikan ve İngiliz askeri üslerinde olduğu gibi bu alanlarda sadece yabancılar işe alınıyordu. Daha öncelerinde olduğu gibi Libya toplumu kabile yapısını korumaya devam etti. Sayılarının yaklaşık 120 olduğu tahmin edilen bu kabile topluluklarının her biri, küçük ve farklı yaşamlarını sürdürmeye dayalı bir ekonomiyle sınırlı kaldı.

Uzun zamanlar önce Arabistan'dan bu bölgeye gelip yerleşen ilk Bedevi grupların ataları "Saadi" olarak adlandırılırlar. Beni Hilal ve Beni Salim kabilelerin diğer kabilelerden farklı oldukları ve atalarının gerçek Araplar olduğu kabul edilir. Bu kabileler aslında göçebe ve hayvancılıkla yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ataları Libya'nın Cyrenaica'dan Trablus'a kadar uzanan kıyı bölgelerine yerleşmiş olmasına rağmen, bugün hala toprağı sürmede yeteri bir ustalığa sahip değiller. Bu ilk Bedevi kabilelerinin torunları zamanla daha küçük alt-kabile gruplarına bölündüler. Sirte bölgesine yerleşen ve Libya lideri Muammer Kaddafi'nin de mensup olduğu Kaddafa kabilesi bu alt-kabile gruplarından bir tanesidir.

Müslümanlaşan ve Araplaşan asıl yerli halk tarımdan nisbeten daha iyi anlıyor. Marabit olarak adlandırılan bu yerli halk günümüzde yoğun olarak Cyrenaica'nın iç bölgelerinde ve orta Libya'nın kurak bölgelerinde yaşarlar. Bunlar arasında en büyük kabile grubunun Warfallalılar olduğu ve nüfusunun bir milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak hiçbir zaman merkezi bir kabile örgütlenmeleri olmadı. Onlar da birçok alt-kabile gruplarına ayrılırlar ve genellikle yerleştikleri bölgelerin isimlerine göre adlandırılırlar.

1969 yılında Kaddafi'nin krallığa karşı başlattığı isyanda bu kabileye mensup subaylar Kaddafi'nin yanında yer almışlardı. Ancak, doksanlı yıllarda bazı genç subayların Kaddafi'yi devirmeye girişmesi, bu subaylar arasında Warfalla kabilesine mensup subayların da bulunması, Warfallaluların ordudan tasfiye edilmesine neden oldu.

Daha güneyde, verimli vahaların içine ve çevresine yerleşen, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Müslümanlaşmış Berberiler yaşarlar. Bunlar da kabile-aşiret hatlarıyla gruplara ayrılırlar. En güneyde de, Libya, Tunus, Çad ve Cezayir sınır bölgelerinde yaşayan ve Berberice konuşan Tawarıklar bulunur. Aslında göçebe olan Tawarıklar, sahra-yolu kervan yollarının ustaları, bazen de soyguncuları olarak bilinirler. Modern devletlerin sınırları onların mevsimlik göç hareketlerine engel olamadı. Libya'nın güney bölgelerinde yaptığım yolculuklarda tanıştığım birçok kişi komşu Afrika ülkelerinden gelmişlerdi. Onlarla Fransızca iletişim kuruyordum. Kaddafi bu bölgenin eğitimli elit sınıfını değişik devlet memurluklarına yerleştirirken, vasıfsız insanları da Halk Komiteleri'nin milislerine alarak pasifize etmeyi başarmıştı. Bu Tawarik ve Afrikalı gönüllülerden oluşan *Al-Asmar* elit taburunu zaman zaman komşu ülkelerdeki operasyonlara gönderiyordu. Cyrenaica'da ayaklanmalar başlayınca, hükümet yanlısı güçlerin konumunu takviye etmesi gerekince, bu milisler hava yoluyla savaş meydanına indirilmiş ve Senusilerin eski merkezi, Al-Bayda'da bir katliam gerçekleştirmişlerdir. Bu olay tüm Libya halkının sadece bu "siyahi paralı askerler"e karşı değil, Araplaşmış siyah Marabit kabileleri dahil, aynı zamanda siyah derili her kese farklı bakmasına neden oldu. Libya topraklarında yaklaşık yarım milyon Afrikalı göçmenin yaşadığı tahmin ediliyor. İntikam korkusundan kaçan bu göçmenlerin çoğu kurtuluşu komşu ülkeye sığınmada buldu.

Cemahireyin delege sistemi

1969 yılında, birçoğuna göre Arap devrimciliğiyle ortaya çıkan, albay rütbesinden memnun olan çöl sofusu Kaddafi, sonraları "krallar kralı" ve "büyük lider"lik rolüne, 1979 yılında ise *Yeşil Kitap*'ında öne sürdüğü kapitalizm ile sosyalizm arasında üçüncü evrensel teorisinin "büyük düşünürü" ve "peygamber"i rütbesine terfi etti. Bu kitabında Kaddafi ülkesinin devrimci kalkınmasının geleceğini ana hatlarıyla formüle etti. Büyük Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi, Halk Konseyleri ağı yoluyla vatandaşların yönetime katılımını öngören doğrudan bir demokrasi olarak kuruldu. Yeşil Kitap, Genel Halk Kongresi'nin bir önergesinde "kitleler devleti" nin temel metni olarak ilan edildi; ikinci önergesinde ise "kardeş" Kaddafi lider olarak ilan edildi. Pratikte bir devlet başkanında bulunması gereken tüm yetkiler Kaddafi'ye verilirken, hiçbir sorumluluk yüklenmedi.

Halk Komiteleri iki esasa göre, iş ve bölge esaslarına göre düzenlendi. Bu komitelerin toplam sayısı 600 civarında olup hepsi de kendi özel milis ve güvenlik güçlerine sahiptirler. Diğerlerine kıyasla bazı Halk Komiteleri daha büyük ve tamamen bir kabile ya da aşirettten oluşabiliyor. Bu komitelerin üyeleri ilgili bölgesel birimlerde yaşayan yetişkin erkek ve kadınlar tarafından bir yıllık bir dönem için seçilirler. Yerel yönetim çalışanlarından ve seçilmiş memurlardan oluşan bu üyeler maaşa da bağlanırlar. Güvenlik güçlerine mensup üyeler de aynı şekilde aylık maaş alırlar. Bu uygulama kabile ve aşiretler içinde rejime sadık paralel bir yapı oluştururken, geleneksel kabile şeyh ve reislerinin yetki ve etkilerini de fiilen zayıflatmıştır. Ancak bu kabile şeyhleri de genellikle

halk komitelerine seçilirler; komitelerin genç ve daha eğitimli üyeleri ya bunların tavsiyelerini saygıyla dinlerler yada seçimlerle bunları geride bırakırlar. Trablus'ta bir üniversitesiye yaptığım ziyaret esnasında, bir çalışma biriminin oturumuna ben de katılmıştım. Toplantıya üniversitenin tüm çalışanları da katılmıştı. Bu toplantı bana eski Yugoslavya'da bizim Sosyalist İttifak'ın yada İşçiler Özel İdaresi'nin toplantılarını hatırlattı. Toplantıda Kaddafi'nin fazla işçileri işten çıkarma projesi ele alınırken toplam sayıları yarım milyon olan bu işçilere yeni bir iş kurmaya yada bir arazi satın almaya yetecek kadar nakdi bir tazminatın ödenmesi de tartışıldı. İşten atılacaklar listesinde yer aldıklarını tahmin edenler bu projeye şiddetle karşı çıktılar. Birkaç ay sonra tüm bölgesel ve çalışma komite delegelerinin de katıldığı Genel Halk Kongresi ulusal düzeyde toplandığında, Kaddafi'nin daha önce sunduğu önerinin uygulanması "ertelenmiş" ve gözden geçirilmek üzere geri çevrilmişti. Kongre normal olarak yılda bir kere düzenli olarak toplanır ve bazen bir veya iki ay sürer; Liderin talimatları dışında, bu toplantılarda kongrenin yürütme organları olan hükümet ve bakanlıkların çalışmaları da tartışılır. Harika bir sohbet odası. Kaddafi genellikle devlet bütçesinin tartışıldığı oturumlara katılır. Daha sonra Başbakan ve Bakanlar Kaddafi'ye geçen yıla ait gelir ve harcamalar üzerine bazen sözlü bazen de kara tahta üzerinde yazılı olarak bilgi verirler. O da onlara ne yapılması gerektiğini ve gelecek mali yılın öncelikleri ne olmalıdır konularında önerilerde bulunur. Kongre'nin delegeleri Kaddafi'nin bu önerilerini, bazen küçük düzeltmelerle, genellikle kabul ederler. Ancak, Kaddafi'nin fazla memurları görevden alma girişimi bir daha ertelenmiş ve gerçekleşmemiştir. Libya'nın yurtdışındaki elçilikleri komite çalışanları tarafından idare edilirken, büyükelçiler sadece resmi temaslarda bulunan figürlerden ibaret ola gelmiştir.

Libya'nın delege sistemiyle ilgili anlattığım konuyla ilişkin iki şey açıklamak istedim. Birincisi, Kaddafi'nin Halk Komiteleri ağıyla rejime sadık olması beklenen bir sistem kurarak geleneksel kabile ve aşiret yetkililerini marjinalleştirmeyi nasıl başardığıdır. İkincisi, kişiselleştirdiği yönetim sistemine bu sistemden nemalanan grup ve kesimlerden kaddafi'nin nasıl destek kazandığıdır. Kaddafi'nin en büyük hatası 500.000 memuru görevden alma planı oldu.

Ancak, rejim haksızlığa uğrayanları da devlet gelir dağılımında komşu kabile/ aşiretlerden daha az alanları da kendisine düşman etti. Devlet her türlü olağanüstü sosyal yardım hizmetleri, iş imkanları ve statüler sunan bir kurum olarak algılanıyor. Vatandaşlar, nüfus sayımının yapılmadığı ve sivil kayıtların olmadığı bir ülke halkı için bu kavramı kullanmak uygunsa, diğer petrol zengini Arap ülkelerinde olduğu gibi rantiyeci zihniyetlerini geliştirmiş görünüyorlar. Herkes Kaddafi kabilesinin büyük ölçüde ayrıcalıklı olduğunu biliyordu. Buna benzer çok hikaye dinledim. Kendi kabile üyeleri yurtiçinde ve yurtdışında eğitim bursları aldıkları gibi, sonraları prestijli ve kazançlı devlet memurluklarında, özel askeri birimlerde, devlete ait şirketlerde, sağlık veya eğitim alanlarında görev alıyorlar. Devlet kurumlarına da onlar hakimdir. Doğum yerlerinin dışındaki Halk Komiteleri onlarla doludur. Müttelik kabilelerin üyeleri de onlarla birlikte aynı avantajlara sahiptir. Kaddafi'nin geldikleri Sirte, geri kalmış ve ihmal edilmiş bir sahil köyünden modern varlıklı bir şehre dönüştürülmüştür. Paradoksal görünse de Muammer Kaddafi geleneksel kabile aşiret yetkililerinin etkisini zayıflatarak yerine kendisine sadık "yeni kabileler" ve "yeni aşiretler" kurdu diyebilirim.

Buna ek olarak, Kaddafi önemli bazı devlet kurumlarını da bozdu. Herşeyden önce içinden geldiği ordunun düzenini bozdu. Askeri bir darbeden korkuyordu. Bu nedenle düzenli orduda asker sayısını 40.000'e indirmekle kalmayıp bunları birbirinden uzak bölgelere ve birbiriyle bağlantısı olmayan garnizonlara konuşlandırdı. Görevleri statik ve savunmaya yönelikti. Kaddafi'nin bu birlikleri eski Doğu Avrupa silahlarına terkettiği söyleniyor. Öte yandan, sadece Kaddafi'ye karşı sorumlu olan bireylerin, yani Kaddafi'nin kendilerine güvendiği şahısların yada kendi kabilesine mensup üyelerin komutası altında olan mobil özel birlikler en modern silahlarla donatılmıştı. Aynı düşünceyle birbirlerine karşı casusluk yapan bir istihbarat ajansları ağı kurarak başına oğlu Mutasım'ı getirdi. Benim Libyalı bir arkadaşım da yabancı ülkelerle diplomatik ve iş bağlantılarına giren birbirleriyle bağlantısız en az yedi merkezin olduğunu iddia etmişti.

Kaddafi yarım milyon devlet memurunu işten atmayı önerdiğinde devlet işlerini milli savunmaya, iç güvenliğine, dış politikaya ve mali işlere indirgemiş olma fikrine de ulaşmış oluyordu. Eğitim, sağlık, ulaşım ve ekonomi gibi diğer tüm sektörler de bireysel girişimlere bırakılmış oluyordu. Bu da "devleti çözme" ütopyasının Kaddafi versiyonu oluyordu. Belki de Kaddafi, bu olaylar onu engellemeseydi, devleti ortadan kaldırma düşüncesini uygulamaya devam edecekti.

İsyanın patlak verdiği günden bu yana, rejim sayısız istifalarla -Adalet, İçişleri ve Dışişleri Bakanlarının, Cemahiriye Başsavcısının, onlarca üst düzey diplomat ve yüksek rütbeli subayların ve hatta Kaddafi'nin kendi kabile üyelerinin- görevden çekilmeleriyle zor durumda kalmış, sadece Kaddafi'nin yakın çevresinde yer alan oğulları ve kızı, birçok sadık sivil ve rütbeli yakınları hayat mücadelesi veriyorlar. Hiçbir resmi devlet iş ve görevi olmayan, fiili yardımcısı gibi babasının adına konuşan Dr. Seyful İslam, Kaddafi'nin oğlu, bu meşru olmayan güç merkezinin umumi temsilcisi ve sözcüsü görevini üstlendi. Mevcut Başbakan, merkezi hükümet ve devleti resmen temsil etmesi gereken Halk Kongresi Başkanı bir kenarda tutuluyorlar. Olağanüstü durumlarda Kaddafi aşireti bu yetkilileri muhtemelen işe yaramaz görüyordur.

Yabancı müdahale ve iç savaşın uluslararasılaşması

Kaddafi'nin protestoculara karşı uyguladığı şiddet ve sert önlemler uluslararası bir çağrıya zemin hazırladı. Kınamalar sadece Batılı, ön planda Fransa ile İngiltere, arka planda Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerden gelmedi, aynı zamanda Körfez Arap ülkelerinden, İran ve Al-Kaide'den de geldi. Paris ile Londra sivilleri bombalayan Trablus hava kuvvetlerini önlemek için 'uçuşa yasak bölge' uygulamasını savunan ilk başkentler oldu. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC), Körfez'deki Arap otokratik rejimlerin bölgesel gruplaşması, uçuşa yasak bölge planını Arap Birliği (AB) olağanüstü toplantısında gündeme getirdi. 22 Arap ülkesinin tam üyeliğinden oluşan Birlik'in uçuşa yasak bölge uygulamasının Birleşmiş Milletler'e devredilmesi önergesinin oylamasına sadece 11 üye ülke katıldı. Önerge, altısı Körfez ülkesinden, sekiz üye ülke tarafından desteklenirken, Suriye ve Cezayir önergenin aleyhine oy kullandı. Bu, 22 Arap ülkesinden sadece 9'unun bu planı desteklediği anlamına gelir. Nasıl oldu da muhalif sesleri bastıran, kendi vatandaşlarının insani haklarını yok sayan ve Bahreyn' de protesto hareketini birlikte

şiddet kullanarak bastıran Körfez monarşileri Libyalı sivil halkı korumak için aniden ortaya atıldılar?

Önceleri, Kuzey Afrika Arap ülkelerinin de içinde bulunduğu Afrika Birliği'nin farklı bir yaklaşımı vardı. "Kardeş" Libya'daki durumun incelenmesi için bir komisyon kurmuş ve bütün düşmanlıkların hemen durdurulmasını talep etmişti. Kaddafi de bu çağrıya uyarak saldırı operasyonlarını durdurma kararı aldı. Bununla birlikte, Arap Birliği'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne resmi olarak sunduğu uçuşa yasak bölge resmi önergesi dikkate alındı ve 1973 sayılı karar uygulandı. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere'nin yoğun lobilerinden sonra, 5 çekimser ve 10 lehte oyla uçuşa yasak bölge önergesi kabul edildi. Diğer yandan Çin, Brezilya, Almanya, Hindistan ve Rusya çekimser kaldılar. Karar BM üye ülkelere saldırı tehdidi altında sivillerin ve sivil nüfuslu alanların korunması için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi verdi. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon uluslararası toplumun bir ağızdan konuştuğunu belirtti.

Bu onayın hemen ardından patlamalar başladı. Libya kıyılarında konuşlanan savaş gemelerinden fırlatılan Amerikan tomahawk cruise füzelerine Trablus'un askeri tesislerini tesbit eden Fransız miraj ve İngiliz tornado savaş uçakları da katılınca çok kısa bir sürede Libya'nın Hava Kuvvetleri etkisiz hale getirildi. Öte yandan, Kahire'den Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa, aşırı güç kullanımını eleştirerek 'uçuşa yasak bölge' uygulamasından maksadın sivilleri bombalamak değil, onları korumak olduğunu söyledi. Ancak müttefik güçler daha da ileri giderek Kaddafi'nin Trablus'taki karargahını ve Bingazi banliyölerine kadar ilerlemiş olan merkezi hükümetin tank birliklerini imha ederek isyancıların başkenti Bingazi'nin Kaddafi güçlerinin eline geçmesini önlemiş oldu. Bunu Kaddafi'nin zırhlı konvoylarını ve topçu birliklerini sistematik olarak hedef alan ve isyancı gruplara yeniden kontrolü sağlayan saldırılar takip etti. Bu saldırılar Almanya'nın Stuttgart kentinde bulunan ABD'nin Afrika Komuta Merkezinden (USAFRICOM) koordine edildi.

Bu arada başlangıçtaki "gönüllü üçler koalisyonu" Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) müttefik güçlere dahil etmek istedi. Ancak bu kolay bir iş değildi çünkü Türkiye her hangi bir askeri müdahalenin bir parçası olmayı reddederken, Almanya ve diğer bazı üye ülkelerin de çekinceleri vardı. Yine de üye yeterli sayısı sembolik de olsa bir destek sağladı ve neticede diğer üye ülkeler de jetleriyle müttefiklere katıldılar. Brüksel'deki NATO karargahı askeri operasyonları yürütmek için görevi Stuttgart'tan devralınca, Amerika da operasyonların ön planından çekilmiş oldu. Zaten Afgan-Pakistan cephesinde ve Irak'ta zor bir savaşın içinde olan Obama yönetimi, bir başka Müslüman ülkeye karşı savaşa girerek suçlanmaktan kaçınmaya çalışıyordu. Bu düzenleme aynı zamanda Fransız ve İngilizler için de uygundu. Bu arada Türkiye resmi olarak her iki Libyalı çatışma taraflarından ateşkes çağrısını kabul etmelerini ve görüşmelere başlamalarını talep etti. Bingazi bu talebi reddederken, Kaddafi bir kez daha bu talebi kabul etti.

Müttefiklerin ortak sorunu, Trablus'un askeri güçlerine ağır kayıplar verdirmelerine rağmen ve askeri altyapılarını imha etmeye yönelik sürdürdükleri operasyonlara rağmen, iki Libyalı grup arasındaki çatışmaların sonuçsuz gibi görünüyor olmasıdır. Batılı resmi ve

gayri resmi stratejistler bunu 'çok zor', 'karışık', 'içinden çıkılmaz' bir durum olarak tanımlıyorlar. İsyancılar merkezi hükümetin birliklerini ve milisleri yenmede yetersiz gibi görünüyorlar. İsyancılara yapılan gizli silah sevkiyatları da yardım etmişe benzemiyor. Ellerinden çıkan Misurata'da direniş gösteren yakınlarına da yardım edemiyorlar. Müttefiklerin kısa vadede ulaşmak istedikler hedef, 'Kaddafi'yi ortadan kaldırmak' olsa da şimdilik bu sadece bir temenniden ibarettir. Ancak, NATO uçakları Kaddafi'nin Trablus'taki karargahlarını ve konutlarını bombalamaya devam ediyor. Kaddafi öldürülse de, intihar da etse yada başka bir yolla ortadan da kaldırılrsa Libya'nın sorununu çözer mi bu? Tunus ile Mısır'ın sorunları Bin Ali ile Mübarek'in ülkelerinden zorla çıkarılmasıyla çözülmüş değildir.

Müttefiklerin karşı karşıya olduğu bir başka ikilem de BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararının "Libya topraklarının herhangi bir bölümünü herhangi bir biçimde yabancı bir güç tarafından işgal" edilmesine izin vermemesidir. Bu durumda "karada yabancı postallar" in bulunması BM yasağına doğrudan ters düşerdi. Önce İngiltere, onu izleyen Fransa ile İtalya, ve elbette Washington'un onayını almadan olmazdı, isyancılara "askeri danışmanlar" göndermeye karar verdiler. Danışmanların insani yardımların dağıtımında ve isyancılara askeri eğitim ve taktik verme konularında yardımcı olacakları belirtildi. Anlaşılan eski sömürgeci refleksi tekrar canlandırılmakta. Vietnam'a gönderilen Amerikan "danışmanlar"ın Amerika'nın Vietnam'ı tam işgaline doğru nasıl bir ilk adım olduğunu hatırlayınız var mıdır? İtalyan işgalinin acı hatıralarına hala sahip olan Libyalıların bu "danışmanlar"ın varlığına nasıl tepki gösterecekleri de belli değil. Bu "danışmanlar", Kaddafi'nin birlikleri tarafından kuşatılan, örneğin Misurata'ya gönderilecek insani yardım konvoylarına da askeri koruma sağlamaları gerekiyor mu? Yoksa, bu görev bazı uluslararası müteahhitlik şirketlerinin paralı askerlerine, yani yabancı "gönüllüler"e mi teslim edilecek? 'Karada yabancı postallar' Kaddafi'nin lehine işleyebilir. Kendisine sadık aşiret ve gruplara silah dağıtımını başlattı bile. Yabancı müdahaleciler BM'nin sivil halkı koruma görevini hep birlikte unutmuş görünüyorlar.

Libya'daki iç savaş riski tahmin edilemeyen sonuçlarıyla uluslararası bir savaşa dönüşüyor. Somali, Afganistan veya Irak'a benzer başarısız bir devlet daha mı ortaya çıkıyor, yoksa iki-devlet formülü süreci mi işliyor?

Bu yazının ilk versiyonu Nisan 2011`de güncellendi ve "Urušavanje države" başlığıyla <http://www.h-alter.org/vijesti/svijet/libija-urusavanje-drzave>, web adresinde 09/03/2011, tarihinde yayımlandı.

Notes
